DOI 10.31718/2077–1096.25.1.176
УДК 614.21:616.31-08] (477)

Литвинова Л.О., Артемчук Л.І., Донік О.М., Орличенко К.В.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ОБСЯГІВ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРОТЯГОМ 2008-2023 РОКІВ В УКРАЇНІ

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, Україна

Один з важливих компонентів здоров'я і благополуччя людини – це здоров'я ротової порожнини. В усьому світі стоматологічна допомога залишається найбільш затребуваною населенням у порівнянні з іншими видами медичної допомоги, а обсяги та якість її надання потребують постійного моніторингу. Мета дослідження. Вивчення динаміки показників стоматологічної допомоги в закладах охорони здоров'я системи МОЗ та приватних закладах України протягом 2008–2023 років: показників планової санації, хірургічної, ортопедичної стоматологічної допомоги та ортодонтичного лікування. Матеріали і методи. Матеріалами дослідження слугували офіційні статистичні дані звітів Центру медичної статистики ЦГЗ МОЗ України за 2008–2023 років. У дослідженні використовувались бібліографічний, медико-статистичний, аналітичний методи. Результати дослідження. На сучасному етапі реформування системи охорони здоров'я, зокрема стоматологічної допомоги, важливим є постійний моніторинг її показників, у тому числі, через можливий вплив війни, для подальшої корекції. Протягом 2008–2023 років загальна кількість звернень населення України до лікарів-стоматологів, зокрема первинних, зменшилася майже у 5 разів. Кількість оглянутих в порядку планової санації зменшилась на 84,8%, питома вага санованих осіб серед тих, хто її потребує, зменшилась для всього населення до 61,7%. Число проведених стоматологічних операцій в амбулаторно-поліклінічних державних закладах зменшилося на 61,2%. Кількість осіб, які отримали зубні протези і апарати скоротилась у державних закладах у 3,5 рази, зокрема серед сільського населення у 4,5 рази. Кількість осіб, вперше оглянутих лікарем-ортодонтом дорослого населення у державних закладах зменшилась у 2 рази. Висновки. Загалом за останні 15 років обсяги стоматологічної допомоги населенню скоротилися. При цьому стан надання стоматологічної допомоги міському населенню, дитячому населенню дещо кращий у порівнянні відповідно із сільським і дорослим населенням. Відбувається часткове збільшення обсягів стоматологічної допомоги, що надається у приватному секторі, що актуалізує важливість розвитку профілактичного напряму в стоматології.

Ключові слова: здоров'я ротової порожнини, організація стоматологічної допомоги, державні і приватні стоматологічні заклади, профілактика в стоматології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано згідно теми пошукової НДР «Наукове обґрунтування удосконалення організаційних засад системи охорони здоров'я в умовах сучасних трансформаційних змін», що виконується кафедрою громадського здоров'я НМУ імені О.О. Богомольця.

Вступ

Один з важливих компонентів здоров'я і благополуччя людини – це здоров'я ротової порожнини. За оцінками ВООЗ, що наведені у Глобальному звіті про стан здоров'я порожнини рота за 2022 рік [1] близько 3,5 млрд. людей в світі (фактично половина населення планети) страждають від різних форми захворювань ротової порожнини, а саме нелікованого карієсу зубів (як молочних, так і постійних), важких захворювань пародонту, також поширені адентія і рак губи та ротової порожнини. Тому, стоматологічна допомога залишається найбільш затребуваним видом медичної допомоги в усьому світі порівняно з іншими видами медичної допомоги, а обсяг і якість її надання потребують постійного моніторингу. «Глобальна стратегія у галузі здоров'я порожнини рота до 2030 року» містить мету (Стратегічна мета №5), яка передбачає удосконалення епіднагляду та інформаційних систем охорони здоров'я для своєчасного надання директивним органам актуальної інформації з місць для вироблення політики з урахуванням фактичних даних [2]. Існуючі національні та європейські інформаційні системи недосконалі, вони збирають недостатньо даних про показники стану здоров'я порожнини рота та стоматологічної допомоги. Здебільшого це інформація про амбулаторну стоматологічну допомогу, кількість стоматологів і відвідувань стоматологів на рік [3].

Мета дослідження

Вивчення динаміки показників стоматологічної допомоги в закладах охорони здоров'я системи МОЗ та приватних закладах України протягом 2008–2023 років, зокрема показників планової санації, хірургічної, ортопедичної стоматологічної допомоги та ортодонтичного лікування.

Матеріали і методи

Матеріалами дослідження були офіційні статистичні дані звітів Центру медичної статистики ЦГЗ МОЗ України за 2008–2023 років. У дослідженні використовувались бібліографічний, медико-статистичний, аналітичний методи.

Результати дослідження

Кількість звернень усього населення (як дорослих, так і дітей) до лікарів-стоматологів закладів охорони здоров'я МОЗ України зменшилася з 49,9 млн у 2008 році до 9,5 млн у 2023 році (на 80,9%). Порівняно з довоєнним 2021 роком цей показник скоротився на 21,9%. Також знизилась кількість відвідувань на одного жите-

ля: дорослого – на 81,8% (з 1,0 до 0,2 відвідувань протягом року), дитячого – на 41,2 (з 1,7 до 0,3 відвідувань). У той же час у приватних закладах охорони здоров'я абсолютна кількість відвідувань дорослого населення зменшилась лише на 19%, а дитячого – зросла на 32,7%, що свідчить про те, що батьки продовжують піклуватися здоров'ям своїх дітей, іноді нехтуючи своїм. Стрімке зменшення чисельності відвідувань стоматолога на 1 мешканця на рік свідчить про зменшення доступності стоматологічної допомоги в Україні, в т.ч. за рахунок скорочення числа стоматологічних закладів та чисельності кадрового потенціалу стоматологічної служби [4]. Відвідуваність українцями лікаря-стоматолога стала критично низькою і навряд чи за рахунок покращення здоров'я їх ротової порожнини. Йдеться про зменшення уваги у пацієнтів до себе та про зниження доступності стоматологічної допомоги, особливо в умовах війни.

Кількість відвідувань на 1 зайняту посаду лікаря-стоматолога також зменшилась на 36,7%, у приватних закладах – на 25,3%. Це свідчить про зменшення відвідуваності стоматологів населенням, з іншого боку – зменшенням навантаження на кожного лікаря, а отже потенційним покращенням якості надання стоматологічних послуг.

Абсолютна кількість первинних відвідувань дорослих і дітей лікарів-стоматологів також знизилась майже у 5 разів, але питома вага первинних відвідувань серед усіх відвідувань лікарів стоматологічного профілю протягом досліджуваного періоду залишалась доволі стабільною і складала у 2023 році для дорослих 37,3%, для дітей – 48,9%. Аналогічні тенденції спостерігались щодо приватних закладів.

Також за 15 років зменшилась питома вага відвідувань стоматологів бюджетних закладів до 78,4% за рахунок збільшення питомої ваги відвідувань госпрозрахункових закладів до 21,6%. Частка відвідувань бюджетних закладів охорони здоров'я дитячим населенням також зменшилась до 89,7%.

Планова санація, яка характеризується багатьма показниками і певною мірою демонструє обсяг стоматологічної допомоги, зокрема профілактичної роботи, також в останні роки мала тенденцію до скорочення [5]. Кількість оглянутих у порядку планової санації зменшилась на 84,8% (з 14,3 млн оглянутих у 2008 до 2,2 млн у 2023 році). Зменшилась питома вага оглянутих до відповідного дорослого та дитячого населення (рис. 1).

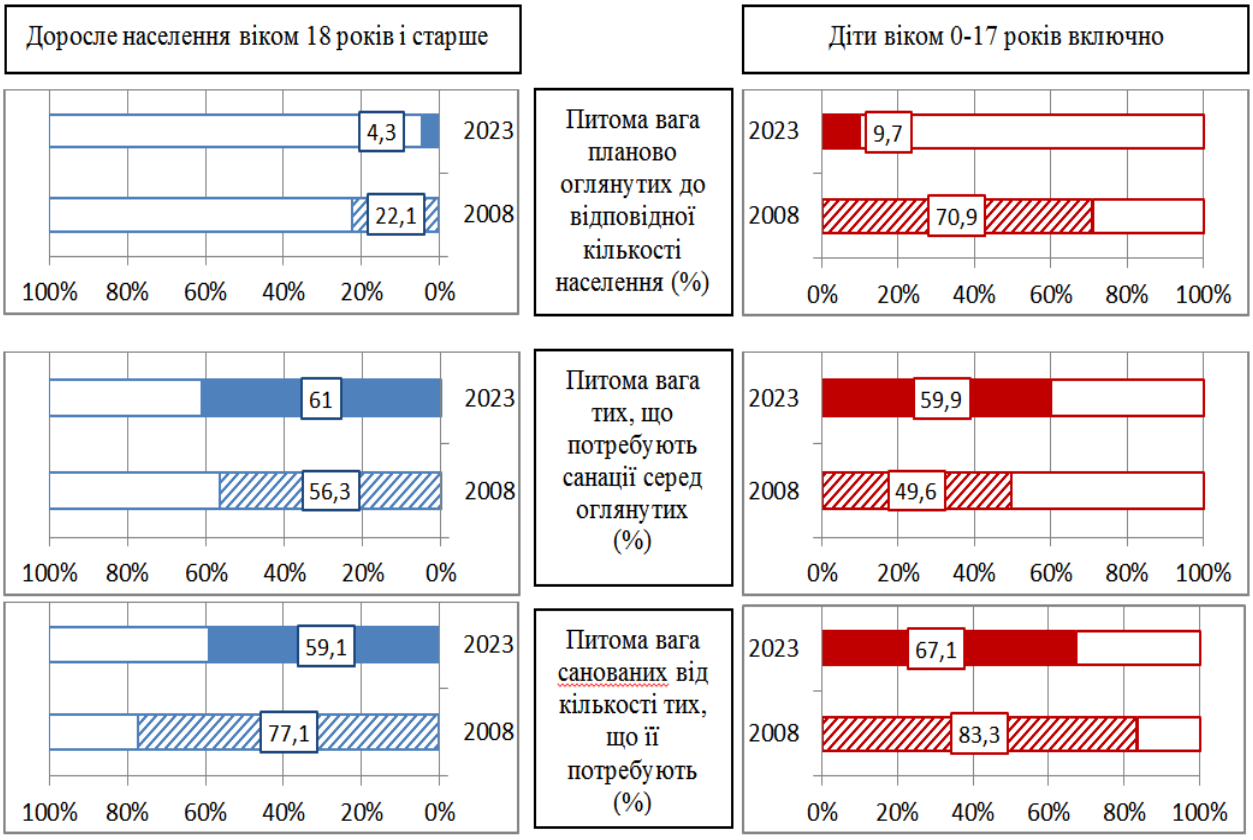

Рис.1. Динаміка показників планової санації у державних та приватних закладах охорони здоров'я України за 2008–2023 роки (у %)

Планова санація передбачає санацію тих, хто її потребує. Питома вага санованих осіб за 15 років зменшилась для всього населення з 79,5% до 61,7%, але залишається більшою у дітей (рис. 1). Загалом сановано в порядку планової санації та за зверненнями у 2023 році було 2 155 600 українців (у т.ч. в госпрозрахункових відділеннях чи кабінетах лише 19,4%), що на 83,4% менше, ніж у 2008 році.

За цей же період обсяг планової санації у приватних закладах збільшився: кількість санованих у порядку планової санації та за зверненнями (абсолютні дані) для всього населення зросла у 11,8 разів, у той час як у державних та госпрозрахункових закладах вона невпинно зменшувалася (загалом на 83,4% за досліджуваний період).

Важливою складовою стоматологічної допомоги вважається хірургічна допомога, дані про обсяги якої наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Хірургічна стоматологічна допомога у закладах охорони здоров'я системи МОЗ та приватних стоматологічних закладах України у 2023 році (кількість оперативних втручань на 10 000 населення)

№	Показники	Державні заклади	Приватні заклади
1	Кількість операцій з приводу хвороб ротової порожнини, залоз та щелеп у стаціонарних закладах	10,13	0,14
2	Кількість проведених стоматологічних операцій в амбулаторно-поліклінічних закладах, усього	33,23	12,96
3	з них із приводу: гострих запальних процесів	22,46	4,15
4	пухлин та пухлиноподібних утворень	1,92	0,40
5	встановлення дентальних імплантатів	0,8	6,82
6	інші	8,19	2,81
7	Усього видалено зубів	613,53	85,07
8	з них із приводу: ускладненого карієсу	416,83	52,53
9	захворювань пародонту	85,24	16,95
10	за ортодонтичними показаннями	6,76	6,86

Кількість проведених оперативних втручань (на 10 тис. населення) переважає у державних закладах у порівнянні з приватними, за винятком операцій з приводу встановлення дентальних імплантатів та за ортодонтичними показаннями. Цілком природно, що кількість операцій з приводу хвороб ротової порожнини, залоз та щелеп у стаціонарних умовах проводиться здебільшого у державних закладах, де розташовані спеціалізовані відділення щелепно-лицьової хірургії. Їх частота за 15 років зросла на 51,9%. Одночасно кількість проведених стоматологічних операцій в амбулаторно-поліклінічних державних закладах зменшилась на 61,2%, а в приватних закладах – зросла у 3,3 рази. Видалення зубів у 7,2 рази частіше відбувається у державних закладах, ніж у приватних, хоча за досліджуваний період частота видалення зубів зменшилась у 2,6 рази.

Ортопедична ланка стоматологічної допомоги набуває актуальності у зв'язку із постарінням населення, недостатнім рівнем гігієни ротової порожнини серед населення, відсутністю регулярних відвідувань стоматологів. Як видно з рис. 2 кількість осіб, які отримали зубні протези і апарати (на 100 осіб), протягом 2008–2023 років скоротилась у державних закладах у 3,5 рази, зокрема серед сільського населення у 4,5 рази. Наразі ортопедична допомога значною мірою «перемістилася» у приватний сектор, хоча її обсяг за цим показником не змінився. Приватна ортопедична стоматологія все ще більш доступна для міських жителів, хоча кількість сільських жителів, які отримали зубні протези зросла на 28%.

Стоматологічна допомога, що надається в приватних закладах порівняно із комунальними, відрізняється суттєво вищим рівнем задоволеності пацієнтів. За даними соціологічного опитування [6] пацієнти надають перевагу приватним закладам через високу кваліфікацію лікарів-стоматологів, наявність сучасного обладнання та гарний сервіс.

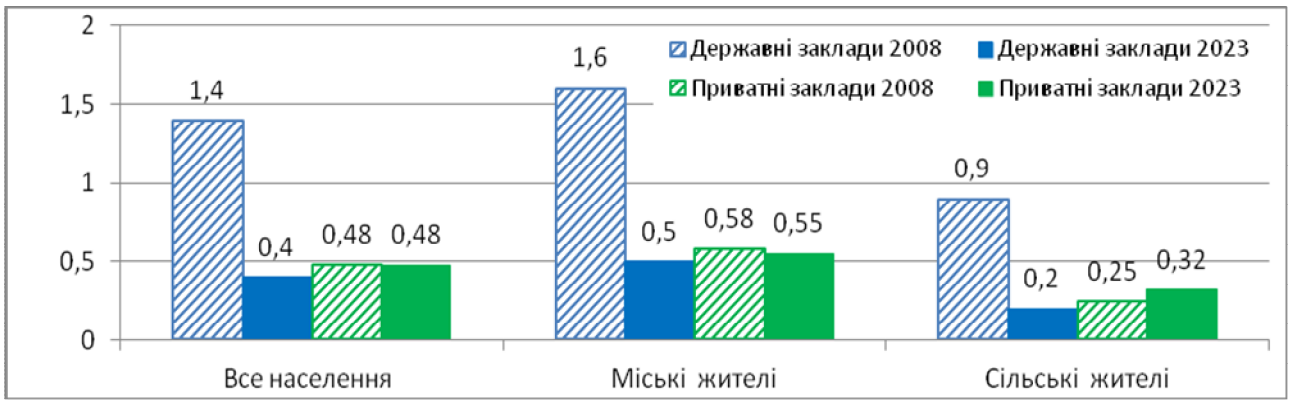

Рис. 2. Динаміка кількості осіб, які отримали зубні протези, апарати у закладах охорони здоров'я системи МОЗ України за 2008– 2023 роки (доросле населення 18 років і старші, на 100 осіб)

Таблиця 2

Ортопедична стоматологічна допомога у закладах охорони здоров'я системи МОЗ України за 2008–2023 роки

№	Показники	2008	2023	Темп росту/зниження (%)
1	Виготовлено зубних протезів на одну особу	2,4	2,2	-8,3
2	Виготовлено зубних протезів на одну зайняту посаду зубного техніка	291,8	289,0	-0,9
	Кількість виготовлених ортопедичних виробів (на 10 тисяч дорослого населення 18 років і старших)			
3	Кількість виготовлених одиночних коронок, штифтових зубів, вкладок, напівкоронок, усього	150,8	46,3	-69,3
4	Мостоподібних протезів, усього	93,7	20,3	-78,3
5	Знімних протезів, усього	84,9	22,8	-73,1
6	у т.ч. бюгельних суцільнолитих	2,6	0,4	-84,6
7	Постійних шин і шинопротезів, усього	3,22	1,0	-68,9
8	Щелепно-лицьових протезів і апаратів, усього	1,05	0,3	-71,4
9	Одиниць металокераміки і кераміки	17,4	16,2	-6,9

Більш детальний аналіз ортопедичної допомоги у державних закладах (табл. 2) довів, що число виготовлено зубних протезів на одну особу (2,2) та на одну зайняту посаду зубного техніка (289,0) практично не змінилися. За досліджуваний період змінилась структура ортопедичних виробів: 49,2% складають одиночні коронки, проте питома вага мостоподібних протезів зменшилась до 21,5, бюгельних суцільнолитих протезів – до 1,8%.

Характеристика обсягів ортодонтичної допомоги наведена на рис. 3. Протягом досліджуваного періоду кількість осіб, вперше оглянутих лікарем-ортодонтом (у розрахунку на 10 тис. населення), серед дорослого населення у державних закладах зменшилася у 2 рази, тоді як у приватних закладах цей показник зріс у 10,2 рази. Ще більш значні зміни відбулися у дитячій ортодонтії, яка все ще переважає у державному секторі. За 15 років кількість відвідувань дитячих ортодонтів скоротилась у 6 разів, а в приватному секторі зросла у 7,5 разів. Кількість осіб, які закінчили ортодонтичне лікування (на 10 тис. населення) значно зменшилась, як серед дітей, так і серед дорослих, особливо у державному секторі.

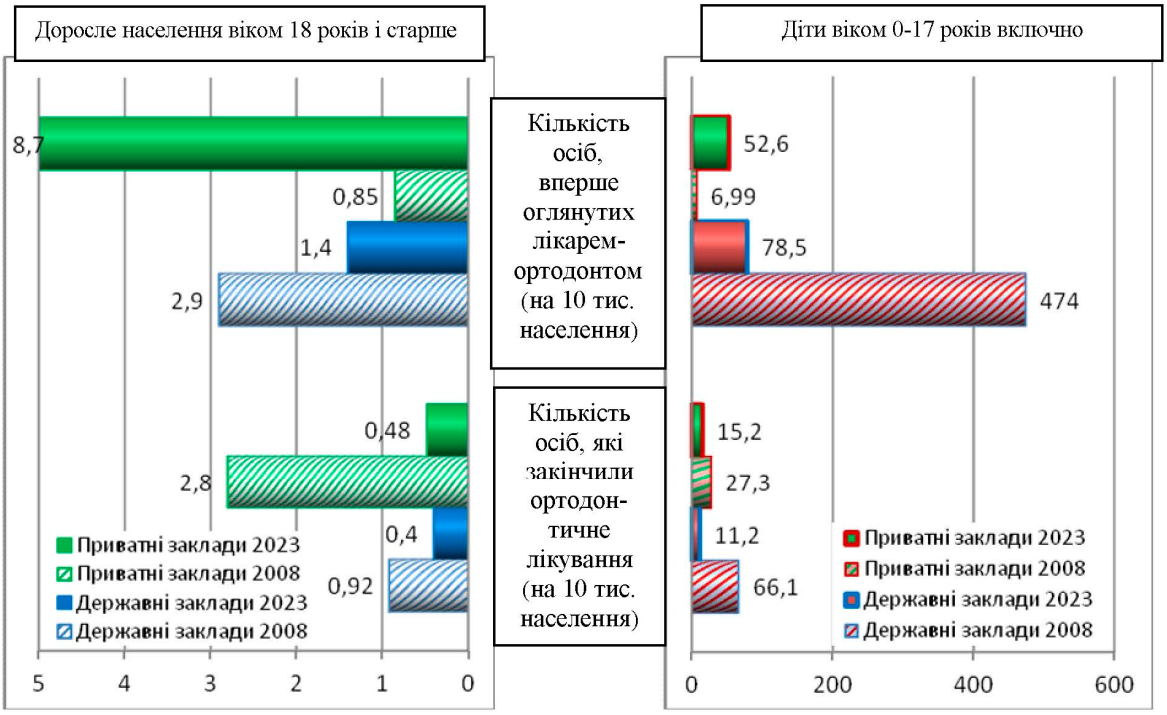

Рис. 3. Динаміка обсягів ортодонтичної допомоги у закладах охорони здоров'я системи МОЗ та приватних стоматологічних закладах України протягом 2008-2023 років (на 10 тис. населення)

Отже, зменшення обсягів стоматологічної допомоги неминуче призводить до погіршення стану здоров'я ротової порожнини. Тому, профілактичний напрям у стоматології набуває ще більшої актуальності, адже доступність сучасної стоматологічної допомоги зменшується, у т.ч. через низьку платоспроможність пацієнтів. З віком догляд за ротовою порожниною зосереджується на збереженні зубного ряду, а не на гігієні ротової порожнини [7]. Переорієнтація мотивації

пацієнтів з лікування на профілактику та забезпечення населення відповідними профілактичними послугами може зменшити їх фінансові витрати [8].

Регулярна гігієна ротової порожнини є найефективнішим фактором запобігання захворюванням зубів. Гігієнічне виховання з раннього віку як у системі шкільного навчання, так і в сім'ї може бути найкращою та найменш витратною стратегією для зменшення глобального тягаря стоматологічних захворювань [1].

Наразі відсутній комплексний і систематичний збір інформації про надання та використання послуг з гігієни порожнини рота та зубних гігієністів. [3], крім того нормативно-правова регламентація діяльності фахівця зі спеціальності «гігієніст зубний» і досі нереалізована. Але, на жаль недостатньо лише пропагувати постійний якісний догляд за ротовою порожниною. Важливими є періодичні профілактичні медичні огляди, які дають старт для своєчасного лікування. Збереження зубів позбавить у майбутньому необхідності в зубному протезуванні, такому тривалому і вартісному. Водночас, відвідування стоматолога для профілактичних оглядів та санації порожнини рота також обмежене через фінансові причини. В резолюції ВООЗ щодо здоров'я ротової порожнини [9] рекомендовано перейти від традиційного підходу, орієнтованого на лікування патологій, до профілактичного підходу, у т. ч. всебічної допомоги в рамках системи первинної медико-санітарної допомоги. Концепція Глобальної стратегії у галузі здоров'я порожнини рота до 2030 року передбачає (Стратегічна мета № 4) включення основних видів стоматологічної допомоги в систему первинної медико-санітарної допомоги, насамперед, профілактичних заходів, гігієнічного навчання населення [2].

Програми профілактики в стоматології мають бути невід'ємною частиною національних програм боротьби з неінфекційними хворобами, а надання послуг з охорони здоров'я ротової порожнини необхідно передбачити як складову програм щодо забезпечення загального доступу до послуг охорони здоров'я [10]. Також необхідні окремі дослідження користі та довгострокової ефективності запровадження стоматологічних програм, зокрема профілактичних [11].

Обговорення одержаних результатів

Результати дослідження свідчать про значне зменшення обсягів стоматологічної допомоги в Україні за останні 15 років. Кількість звернень до стоматологів зменшилася з 49,9 млн у 2008 році до 9,5 млн у 2023 році (на 80,9%), що значно перевищує показники інших країн [1, 2]. Наприклад, в Європі кількість звернень знизилася на 20-30% за останнє десятиліття [5]. Отримані дані підтверджують погіршення стану стоматологічної галузі в Україні, що потребує системних заходів для покращення доступності та якості допомоги.

Зменшення кількості відвідувань на одного жителя (дорослого – на 81,8%, дитячого – на 41,2%) вказує на зниження доступності послуг, що пов'язано зі скороченням кількості закладів та кадрового потенціалу [6]. Така тенденція призводить до погіршення стану здоров'я ротової порожнини та збільшення витрат на лікування в майбутньому [7]. Зростання кількості відвідувань приватних закладів (на 32,7% для дітей) свідчить про перехід населення до приватного сектора через вищу якість послуг та сучасні методи лікування [8]. Однак така динаміка підкреслює нерівність у доступі до допомоги, оскільки приватні послуги залишаються недоступними для багатьох через високу вартість послуг. Кількість оглянутих у порядку планової санації зменшилася на 84,8%, що демонструє зниження уваги до профілактики. Водночас збільшення обсягів санації у приватних закладах (у 11,8 разів) підкреслює необхідність інтеграції профілактичних програм у систему первинної медичної допомоги [2].

Зменшення кількості хірургічних втручань у державних закладах (на 61,2%) та зростання їх у приватних (у 3,3 рази) свідчить про перерозподіл навантаження. Приватні заклади частіше використовують сучасні методи, такі як дентальна імплантація [9], тоді як зменшення обсягів ортопедичної допомоги у державних закладах (у 3,5 рази) вказує на недостатнє фінансування.

Результати підкреслюють важливість профілактики, що узгоджується з рекомендаціями ВООЗ [2]. Впровадження гігієнічного виховання, регулярних оглядів та інтеграція стоматологічної допомоги в первинну медичну допомогу можуть стати ключовими кроками для покращення ситуації [10].

Висновки

1. За період з 2008 по 2023 роки загальна кількість відвідувань лікарів-стоматологів населенням України скоротилася майже у 5 разів. Кількість оглянутих у порядку планової санації зменшилася на 84,8%, а питома вага санованих осіб серед тих, хто її потребує, знизилася до 61,7%.

2. Кількість проведених стоматологічних операцій у державних амбулаторно-поліклінічних закладах зменшилася на 61,2%, а кількість осіб, які отримали зубні протези та апарати, скоротилася у 3,5 рази, особливо серед сільського населення (у 4,5 рази).

3. Стан стоматологічної допомоги дітям є дещо кращим, ніж для дорослих, але загальне зменшення обсягів допомоги підкреслює потребу в розвитку профілактичних програм. Зростання обсягів допомоги у приватному секторі вказує на потенціал для впровадження інновацій та інтеграції профілактики в первинну медичну допомогу.

Особистий внесок авторів

Особистий внесок авторів у написання статті розподілився таким чином:

Литвинова Л.О - а) концепція і дизайн дослідження

Артемчук Л.І. - б) збір даних, в) аналіз та інтерпретація результатів

Донік О.М - г) підготовка рукопису до друку

Орличенко К.В. - б) збір та аналіз літератури

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

References

1. Jain N, Dutt U, Jain S. WHO's global oral health status report 2022: Actions, discussion and implementation. Oral Dis. 2024;30:73-9. doi:10.1111/odi.14516.
2. Available World Health Organization. Global strategy and action plan on oral health 2023–2030. 2024. Avaiable from: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/376623/9789240090538-eng.pdf?sequence=1.
3. Winkelmann J, Gómez Rossi J, van Ginneken E. Oral health care in Europe: Financing, access and provision. Health Systems in Transition. 2022;24(2):1-169.
4. Mazur IP, Lekhan VM, Rybachuk AV. Transformations of the dental industry during the period of Ukraine's independence and their impact on the accessibility of dental care. Medychni perspektyvy. 2022;27(1):184-92. doi:10.26641/2307-0404.2022.1.254470.
5. Mazur IP, Vakhnenko OM, Rybachuk AV, Mazur PV. Analysis of the main indicators of dental care in Ukraine for 2020. Oral and General Health. 2021;2(3):32-8. doi:10.22141/ogh.2.3.2021.240727.
6. Grokhotov VA, Orlova NM. Sociological study of the quality of dental care in institutions of different ownership forms. Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy. 2021;4(90):49-53. doi:10.11603/1681-2786.2021.4.12856.
7. Bots-VantSpijker PC, van der Maarel-Wierink CD, Schols JMGA, Bruers JJM. Provision of Oral Health Care by Dentists to Community-Dwelling Older Patients. Int Dent J. 2022;72(2):169-78. doi:10.1016/j.identj.2021.05.012.
8. Ruban OI, Yashchenko YB. Scientific substantiation of the functional model of prevention of dental diseases among the adult population. Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh. 2023;2:35-41. doi:10.31718/2409-0255.2.2023.07.
9. World Health Assembly. Oral health. 2021. Available from: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA74/A74_R5-en.pdf.
10. Abuhaloob L, Tabche C, Amati F, et al. Provision of oral healthcare services in WHO-EMR countries: a scoping review. BMC Oral Health. 2024;24:705. doi:10.1186/s12903-024-04446-9.
11. Ghoneim A, D'Souza V, Ebnahmady A, Kaura Parbhakar K, He H, Gerbig M, Laporte A, Hancock Howard R, Gomaa N, Quiñonez C, Singhal S. The Impact of Dental Care Programs on Individuals and Their Families: A Scoping Review. Dent J. 2023;11(2):33. doi:10.3390/dj11020033.

Summary

ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF DENTAL CARE DELIVERY IN UKRAINE DURING 2008-2023

Lytvynova L.O., Artemchuk L.I., Donik O.M., Orlychenko K.V.

Key words: oral health, organization of dental care, public and private dental institutions, prevention in dentistry.

Oral health is one of the essential components of human health and well-being. Globally, dental care remains one of the most sought-after types of medical care, and its volume and quality require continuous monitoring.

Objectives: To analyze the dynamics of key dental care indicators, including planned rehabilitation, surgical, orthopedic, and orthodontic care, provided by both Ministry of Health institutions and private healthcare facilities in Ukraine from 2008 to 2023.

Materials and Methods. The study is based on official statistical data from the reports of the Center for Medical Statistics of the Central Medical Center of the Ministry of Health of Ukraine for 2008–2023. The following methods were used: bibliographic analysis, medical-statistical analysis, and analytical research methods.

Results. At the current stage of healthcare system reform, particularly in dental care, continuous monitoring of key indicators is of great importance, especially due to the potential impact of war, for further policy adjustments. Between 2008 and 2023, the total number of dental visits, including primary visits, decreased nearly fivefold. The number of patients undergoing planned rehabilitation declined by 84.8%, while the percentage of rehabilitated individuals among those in need dropped to 61.7%. The number of dental surgeries performed in outpatient and polyclinic state institutions decreased by 61.2%. The number of patients receiving dentures and dental appliances in state institutions fell 3.5 times, with a 4.5-fold decrease among the rural population. Additionally, the number of first-time orthodontic consultations for adults in state institutions declined twofold.

Conclusion. Over the past 15 years, the volume of dental care provided to the population has significantly decreased. However, dental services for urban populations and children remain somewhat more accessible compared to rural residents and adults. At the same time, there has been a partial increase in the volume of dental care provided by the private sector, emphasizing the growing importance of preventive dentistry in ensuring better oral health outcomes.